

**Ida Raffaelli, *O značenju – uvod u semantiku*
(Matica hrvatska, Zagreb, 2015., 309 str.)**

Krajem 2015. godine Matica hrvatska objavila je knjigu Ide Raffaelli *O značenju – uvod u semantiku*, kao devetu u novome nizu Biblioteke Theoria. Kao zanimljivost možemo napomenuti da je to prva knjiga ženske autorice u obama nizovima ove biblioteke.

Ida Raffaelli redovita je profesorica na Odsjeku za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a knjiga *O značenju – uvod u semantiku* druga joj je samostalna knjiga, nakon knjige *Značenje kroz vrijeme: poglavlja iz dijakronijske semantike* (Disput, 2009.).

Recenzenti su knjige akademici August Kovačec i Milena Žic Fuchs, a urednica je Romana Horvat. Knjiga ima 309 stranica, u koje su uključeni opširna bibliografija i bilješka o autorici, a opremljena je i kazalom imena i kazalom sadržaja.

Knjiga je podijeljena u petnaest poglavlja, koja su rezultatom autoričina bogatoga nastavnčkog i znanstveno–istraživačkog iskustva. Ta se sprega između nastavnčkog i znanstveno–istraživačkoga ogleđa i u sadržaju ovoga djela, u kojemu autorica donosi pregled dosadašnjih semantičkih istraživanja s najvećim utjecajem na tijek lingvističke misli u prikazanome području, ali tako da sve primjere potkrepljuje i primjerima iz hrvatskoga jezika kako bi čitatelju približila pojedini teorijski pristup ili semantički model. Osim toga, na mnogim je mjestima vidljiv originalni autoričin znanstveni doprinos semantičkim istraživanjima, ponajprije kada se govori o dijakronijskim pristupima semantici ili o modelu morfosemantičkih uzoraka.

Knjiga započinje vrlo neuobičajenim poglavljem naziva *Umjesto predgovora i uvoda*. Neuobičajenim zato što nam autorica u njemu otkriva svoje intimne, ali i stručne motive da napiše knjigu o semantici. Naime, semantika je vrlo često bila stavljana na margine lingvističkoga proučavanja, iako je predmet kojim se bavi – značenje – u srži samoga jezika. Zamjeralo joj se da je neegzaktna i subjektivna, previše podložna introspekciji. No, autorica želi pokazati da su suvremeni semantički pristupi značenju sustavni i cjeloviti, obogaćujući spoznaje drugih semantičara vlastitim spoznajama do kojih je došla baveći se semantikom posljednjih 25 godina, od samih početaka svoje znanstveno–istraživačke karijere pa do danas.

Preostala se poglavlja mogu ugrubo razdijeliti u četiri dijela. Prva cjelina, odnosno prva tri poglavlja uvode nas u povijest proučavanja semantike i prikazuju kako bavljenje semantikom izgleda danas te nas upoznaju s mogućim pristupima istraživanju značenja. Drugu cjelinu čine četiri poglavlja posvećena značenju i različitim teorijskim pristupima i modelima opisa značenja. Treću cjelinu čine poglavlja koja se bave kognitivnim mehanizmima koji utječu na značenje i leksičko–semantičkim odnosima među leksemima, a posljednju, četvrtu cjelinu

čine poglavlja *Semantika i sintaksa* i *Semantika i morfologija*, u kojima se pokazuje koliko je snažna sprega između semantike i tih dviju lingvističkih disciplina. Sva su poglavlja dodatno razdijeljena u potpoglavlja, čime se dobiva na jasnoći i preglednosti i čitatelju olakšava snalaženje. Naime, knjiga *O značenju: uvod u semantiku* zasigurno će, osim među strukom, naći svoje čitatelje i među studentima lingvistike i ostalih filoloških disciplina, i pritom se neće čitati samo kao cjelovito djelo, nego će se čitati i pojedinačni njezini dijelovi, pojedinim će se dijelovima studenti vraćati pripremajući se za ispite, a dobro i pregledno razrađena struktura knjige zasigurno će im u tome pomoći.

U prvome poglavlju, *Temelji semantike kao suvremene lingvističke discipline*, nakon prikaza trenutnoga stanja u semantičkim istraživanjima i mjesta semantike među ostalim lingvističkim disciplinama danas, autorica nas zapravo ukratko uvodi u ono o čemu će se u ostatku knjige govoriti, točnije donosi kratak pregled metodoloških postupaka koji su se razvili unutar različitih škola i pravaca (komponencijalna/semička analiza, model polja, kontekstna analiza) i naznačuje dodirne točke između semantike i ostalih lingvističkih disciplina, ponajprije sintakse i morfologije.

Drugo poglavlje, *Semantika kroz lingvistička razdoblja*, inovativno je u odnosu na druge preglede semantike kao lingvističke discipline. Naime, u tom se razdijelu prikazuje status semantike i obilježja semantičkih proučavanja u predstrukturalizmu, strukturalizmu i poststrukturalističkoj semantici, pri čemu se najviše pažnje posvećuje semantici unutar kognitivne lingvistike. Pokazuje se na koji se način pristupalo značenju u tim trima razdobljima, kako ga se proučavalo, koje se poveznice mogu pronaći među semantičarima iz tih razdoblja, ali i koje su bitne razlike među njima. Osim toga, ukratko se daje pregled hrvatskih autora koji se bave semantičkim istraživanjima u poststrukturalističkome razdoblju.

Treće poglavlje, *Pet pristupa značenju*, razgraničava pet različitih pristupa značenju koji su obilježili povijest semantike: referencijalistički pristup, antireferencijalistički pristup, mentalistički (pojmovni) pristup, antimentalistički (nepojmovni pristup) i uporabno utemeljen pristup, nakon čega se sustavno pokazuje koji su pristupi bili temeljni u kojemu lingvističkom razdoblju. Time se jasno nadovezuje na prethodno poglavlje kojim se prikazuju semantička istraživanja kroz lingvističku povijest, ali se istovremeno i uvodi čitatelja u niz zasebnih poglavlja u kojima će se prikazati najpoznatiji modeli opisa značenja.

Središnji dio knjige, posvećen leksičkoj semantici, započinje poglavljem *Temelji leksičke semantike*, u kojem se razgraničavaju osnovni pojmovi kojima se semantika bavi. Najprije, objašnjavaju se moguća značenja naziva *leksēm*, pri čemu se posebno ističe razlika u upotrebi toga pojma u Martineta i u angloameričkih autora, a objašnjava se i zašto nam je *leksēm* uopće potreban ako imamo naziv *riječ*. Osim toga, jasno se razgraničavaju i pojmovno određuju nazivi *leksik*, *rječnik*, *vokabular* i *leksikon*, koji se nerijetko međusobno zamjenjuju bez isticanja razlika u njihovu značenju i tako zbunjuju ponajprije studente, ali i iskusnije istraživače. Smatramo da je jasno razgraničenje ovih pojmova, ali i inače inzistiranje na izgradnji hrvatskoga nazivlja i jasnome

definiranju naziva kojima se autorica koristi u ovoj knjizi, dodatni autoričin doprinos hrvatskoj semantici i hrvatskome lingvističkome nazivlju.

Poglavlje *Raščlamba leksičkoga značenja u strukturalističkoj semantici* posvećeno je modelu opisa značenja dijeljenjem na značenjska obilježja ili sastavnice – komponencijalnoj ili semičkoj analizi. Autorica vrlo jasno pokazuje zašto se upotrebljavaju dva naziva za više–manje isti model opisa značenja, i to ukazujući na lingvističku tradiciju na kojoj su nastali i na metodološke razlike među njima. Zbog toga odvojeno prikazuje razvoj semičke analize u Europi, s Pottierom kao glavnim predstavnikom, ali uz osvrt i na druge autore koji su razvili svoje inačice semičke analize (Coşeriu, Ducháček, Mounin, Rastier), te razvoj komponencijalne analize u Americi s modelom Katza i Fodora s jedne strane i Eugenea Nide s druge strane. Autorica model opisa značenja dijeljenjem na sastavnice oprimjeruje i primjerima autora čije modele prikazuje, ali ih dodatno obogaćuje hrvatskim primjerima, čime hrvatskomu čitatelju, a posebno studentu, približava model koji prikazuje. Dodatna je pozitivna strana prikaza semičke i komponencijalne analize u ovoj knjizi to što autorica ukazuje i na njihove nedostatke, ali i na prednosti. Naime, iako je danas komponencijalna analiza često kritiziran model opisa značenja, autorica nedvojbeno uočava njezine pozitivne aspekte i upućuje čitatelja na njezinu upotrebljivost i u suvremenijim modelima opisa značenja, posebice u leksikografskome opisu i semantičkim mrežama utemeljenima na hijerarhijskoj strukturi, kakav je primjerice wordnet.

Na poglavlje posvećeno semičkoj i komponencijalnoj analizi logički se nastavlja poglavlje *Model polja u strukturalističkoj semantici*. Već se u samome naslovu poglavlja vidi autoričino inzistiranje na terminološkoj preciznosti, zbog kojega u literaturi ustaljen termin *teorija polja* mijenja terminom *model polja*. Kako i sama objašnjava, semantička polja nisu »lingvistička teorija, već su cjelovit i zaokružen način promatranja leksičkih struktura, utemeljen na određenim teorijskim i metodološkim postavkama.« Autorica, kao što smo već spomenuli, i inače vrlo sustavno definira termine kojima se koristi i uvodi reda u hrvatsku semantičku terminologiju, što je već samo po sebi izniman doprinos ove knjige hrvatskoj semantici. Dodatni je doprinos ovoga konkretnoga poglavlja i činjenica da se osim Trierova modela polja, s kojim je dobro upoznata većina čitatelja, opisuju i Ballyjeva *asocijativna polja*, Baldingerova *onomasiološka polja* i Guiraudova *morfosemantička polja*, koja su u nekim segmentima vrlo suvremena i nadilaze česte kritike Trierovu modelu te se približavaju prototipnom razumijevanju ustroja leksičkih i pojmovnih struktura, koje je danas temeljno unutar kognitivne lingvistike.

Zadnje je u nizu poglavlja posvećenih modelima opisa značenja *Kontekstna analiza*. Kontekstna je analiza najčešće upotrebljavan model opisa značenja u poststrukturalističkoj semantici u kojoj na prvo mjesto dolazi značenje leksema ili bilo kojeg drugog jezičnog izraza u uporabi i u kontekstu. Kontekstna se analiza tako odmiče od isključivo leksičke semantike jer može opisati najrazličitije jezične izraze i to u najrazličitijim kontekstima. Tako definiranom kontekstnom analizom mogu se obuhvatiti gotovo svi suvremeni pristupi značenju, od kojih se u ovome poglavlju, nakon općih postavki kontekstne ana-

lize, opisuju konstrukcijska i kognitivna gramatika. Poseban je dodatak ovomu poglavlju primjer uporabe korpusne analize u sintaktičko–semantičkome opisu, čime se čitatelja osvješćuje o računalnim korpusima kao bogatome izvoru podataka za jezična istraživanja.

Treća cjelina ove knjige počinje poglavljem *Metafora i metonimija*. Posvećena je dvama mehanizmima čija se uloga u oblikovanju značenja leksema posebno naglašava od samih začetaka kognitivne lingvistike, no čije proučavanje seže još do antike. Tako autorica pokazuje kako se metafori i metonimiji pristupa iz književnoteorijskoga i stilističkoga, tradicionalno lingvističkoga (strukturalističkoga) i kognitivnolingvističkoga stajališta, i to na primjerima iz hrvatskoga jezika, s posebnim naglaskom na vezu između jezičnoga funkcioniranja i funkcioniranja ljudskoga uma koja se u opisanim mehanizmima posebno jasno ogleda.

Poglavlje *Polisemija* donosi pojednostavljen opis ove značenjske pojavnosti koja je mnogo detaljnije i sustavnije opisana u autoričinoj prvoj knjizi *Značenje kroz vrijeme*, na koju se upućuje zainteresiraniji čitatelj. Ipak, i ovaj sažeti opis polisemije obuhvaća segmente bitne za njezino razumijevanje i pokazuje razlike između pristupa polisemiji u strukturalističkoj semantici i u kognitivnoj lingvistici. Strukturalisti se ponajprije bave razgraničenjem polisemije i homonimije, izvorima polisemije (prema Ullmannu, četiri su izvora polisemije: pomak u značenju, figurativni izrazi, pučka etimologija i utjecaj stranih riječi) i odnosu polisemije i višesmislenosti. U kognitivnoj se lingvistici polisemija promatra kao sinkronijski odraz dijakronijskih promjena u kojem se isprepliću jezične i izvanjezične strukture, a polisemni leksemi kao zrakasto ustrojene kategorije sa središnjim prototipnim značenjem i ostalim značenjima grupiranima oko njega po principu rodbinske sličnosti.

U poglavlju *Sinonimija* na samome se početku na različitim primjerima pokazuje zbog kojih je sve čimbenika nemoguće govoriti o apsolutnim sinonimima, da bi se zatim prikazali pristupi sinonimiji u strukturalizmu. Posebno se izdvaja Ullmannov pristup sinonimiji koji naglašava da između sinonima postoji neprestana napetost koja može rezultirati sinonimskom analogijom, razdvajanjem značenja sinonima pod utjecajem pravila razdiobe ili nestankom jednog od sinonima. Svi se načini međusobnoga utjecaja sinonima oprimjeruju hrvatskim primjerima, što dodatno olakšava razumijevanje svih navedenih procesa, o kojima se inače u hrvatskoj literaturi o sinonimiji uopće ne govori ili se govori vrlo rubno. Ostatak je poglavlja posvećen četirima odrednicama prema kojima se sinonimi tumače i klasificiraju: zamjenjivosti sinonima u kontekstu, odnosu između denotativnoga i konotativnoga značenja, višeznačnosti leksičkoga značenja i sinonimiji kao stilskoj pojavnosti.

Poglavlje *Odnosi suprotnosti u leksiku* posvećeno je antonimskim odnosima među leksemima, a prikazana klasifikacija odnosa suprotnosti temelji se na Lyonsovoj (i djelomično Cruseovoj) klasifikaciji u kojoj se razlikuju komplementarnost (npr. *živ – mrtav*), antonimija (npr. *vruć – hladan*), direkionalna opozicija (npr. *doći – otići*) te antipodalna i ortogonalna opozicija (npr. *sjever, jug, zapad i istok*).

Posljednje poglavlje posvećeno leksičko–semantičkim odnosima posvećeno je taksonomijama. Razgraničavaju se prirodne od znanstvenih taksonomija i povlači se paralela između taksonomija i odnosa između shema i oprimgjerenja unutar kognitivne lingvistike. Na kraju, primjena se taksonomskih odnosa u prikazu leksičkoga ustroja oprimgjeruje wordnetom, računalnim resursom u kojemu je leksik nekoga jezika prikazan u obliku leksičkih hijerarhija, odnosno taksonomski.

Posljednja su dva poglavlja posvećena odnosu semantike i drugih temeljnih lingvističkih disciplina. Poglavlje *Semantika i sintaksa* jasno pokazuje zbog čega je semantika neraskidivo povezana sa sintaksom, koja proučava načine na koji se značenjske jedinice kombiniraju. Najprije se razlikuje između funkcionalnih i formalnih pristupa sintaksi, da bi se na primjeru nekih funkcionalističkih pristupa, napose Tesnièreova, pokazala nerazdvojivost sintaktičkoga i semantičkoga opisa. Svi funkcionalizmi, naime, pretpostavljaju da je značenje inherentan dio sintaktičkoga opisa jer jezik promatraju kao temeljno sredstvo komunikacije. Kao poseban vid opisa rečeničkoga ustroja izdvajaju se i semantičke uloge, koje povezuju sintaktički sa semantičkim opisom rečenice. Poseban je autoričin doprinos u ovome poglavlju prikaz povezanosti sintakse i semantike na primjeru percepcijskih glagola na temelju njihove korpusne analize, kojom se pokazuje da se u odnosu na sintaktičku strukturu u kojoj su upotrijebljeni mijenja značenje percepcijskih glagola ovisno o tome označavaju li neposrednu percepciju, posrednu percepciju ili spoznaju. Poglavlje završava kratkim prikazom odnosa između semantike i pragmatike, pri čemu se ističe da se spregom tih dviju disciplina sa sintaksom dobiva cjelovit uvid u načela jezičkoga funkcioniranja.

Zadnje poglavlje, *Semantika i morfologija*, posvećeno je odnosu između semantike i morfologije, discipline pri čijem se proučavanju značenju često pristupalo tek marginalno. U ovome poglavlju autorica razgraničava semantiku od tvorbe riječi i leksikologije te naglašava neraskidivu spregu između značenjskih i gramatičkih procesa. Jezik, slijedeći temeljne postavke kognitivne i konstrukcijske gramatike, promatra kao kontinuum u kojemu nema jasnoga razgraničenja između gramatike i leksika, a spregu gramatičkih i leksikalizacijskih procesa pri leksikalizaciji objašnjava modelom morfosemantičkih obrazaca, koji razvija na temelju Guiraudovih morfosemantičkih polja, a koji pretpostavlja istodobno djelovanje gramatičkih i kognitivnih (ponajprije metafore i metonimije) procesa pri stvaranju novih riječi. Primjerice, glagoli *pojasniti*, *objasniti* i *razjasniti* tvoreni su prefiksacijom od pridjeva *jasan*, ali se ne odnose na svjetlost (osim eventualno glagola *razjasniti*), nego na mentalne aktivnosti, zbog čega autorica zaključuje da je tvorba tih glagola ostvorena izvođenjem kao gramatičkim i metaforom kao kognitivnim mehanizmom.

Na kraju, knjiga je opremljena bogatim pregledom literature koji će pomoći svakomu zainteresiranom istraživaču i uputiti ga i na starija i na recentna djela svjetskih i domaćih autora koji se na ovaj ili onaj način dotiču semantike.

Knjiga Ide Raffaelli *O značenju – uvod u semantiku* izvrstan je pregled lingvističke discipline kojoj je posvećeno vrlo malo cjelovitih opisa, pa se ovom knjigom napokon popunjava praznina u tome dijelu hrvatske lingvističke lite-

rature. S obzirom na to da se radi o izrazito nezahvalnome predmetu – uvodu u jednu od temeljnih lingvističkih disciplina, kojoj se uz to taj status često sporio kao neznanstvenoj i subjektivnoj – autorica je uspjela u svojem naumu da čitateljima ponudi sustavan pregled najvažnijih teorija, modela i pristupa opisu značenja i pokaže kako je semantika kroz vrijeme razvila instrumentarij za objektivniji i suvremeniji opis značenja. Prikazan je razvoj pristupa značenju kroz različite pravce, pri čemu se predstavljenome materijalu pristupa objektivno i kritički, ukazujući i na prednosti i na nedostatke pojedinih modela opisa značenja. Osim toga, modeli se prikazuju na temelju hrvatskih primjera, čime se čitatelju omogućava da sam promisli o predloženome modelu opisa značenja na njemu bliskoj jezičnoj građi i sam uvidi koliko je takav model upotrebljiv. Dodatno, autorica donosi i vlastite spoznaje o mehanizmima koji utječu na stvaranje i promjenu značenja te prikazuje vlastiti model opisa značenja – model morfosemantičkih obrazaca – kojim se naglašava sprega jezičnih i kognitivnih mehanizama u oblikovanju značenja, čime se dodatno povećava vrijednost ove knjige, kao spoja pregleda postojećih pristupa opisu značenja i vlastitih istraživačkih doprinosa i uvida do kojih je autorica došla baveći se semantikom četvrt stoljeća. Isto tako, neosporan je prinos ove knjige hrvatskoj semantičkoj terminologiji. Naime, autorica promišlja o terminima kojima se koristi, jasno ih definira i jasno razgraničava od bliskoznačnih termina koji bi mogli zbuniti čitatelja. Taj je pedagoški pristup nesumnjivo odraz njezina bogatoga nastavničkog iskustva koji se dodatno ogleda u jasnoći jezika, strukturiranosti poglavlja i koherentnosti izlaganja koji ovu vrlo kompleksnu temu približavaju čitatelju.

Zbog svega navedenoga uopće ne sumnjamo da će autorica uspjeti u svojoj primarnoj namjeri da zainteresira čitatelje za semantička proučavanja, posebno s obzirom na to da je svojom knjigom naznačila i otvorila brojne smjerove kojima semantička istraživanja mogu krenuti.

Matea Filko